

УДК 347.11

Сергій Павленко,*канд. юрид. наук,
провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕСТРУКТИВНИХ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті розглянуто досвід зарубіжних країн щодо протидії діяльності небезпечних релігійних організацій. Зроблено висновок, що імплементація зарубіжного досвіду в національне законодавство дасть змогу створити ефективні механізми протидії діяльності деструктивних релігійних організацій.

Ключові слова: деструктивні секти, протидія, зарубіжний досвід, релігійна сфера.

Постановка проблеми. Фундаментальним обов'язком правової держави є захист та забезпечення прав і свобод людини й громадянина. Останнім часом велику стурбованість викликає діяльність релігійних культів деструктивного типу, які створюють реальну загрозу правам людини та свободам громадян України [1].

Для багатьох неокультів сьогодні характерна деструктивність або тоталітарність їх спрямованості, що визначається не віруваннями, а методами діяльності. В українському законодавстві відсутнє юридичне визначення деструктивної секти. Українські сектознавці, психологи та інші фахівці цієї сфери користуються визначеннями деструктивної секти, наявними в різній науковій документації й західній правовій практиці. На їх підставі сектознавці визначають такі ознаки деструктивної секти:

- завдання шкоди здоров'ю громадян або загрозу їхньому життю;
- використання в релігійній практиці методів, які завдають шкоду психічному чи фізичному здоров'ю громадян (гіпноз, бомбування, кодування тощо);
- руйнування сімейних і соціальних зв'язків громадян;
- релігійну практику, яка порушує чинне законодавство або спонукає громадян до протиправних чи асоціальних дій;
- псевдорелігійну практику, спрямовану на обов'язкове, а не за власним розсудом, стягнення матеріальних засобів і цінностей із громадян на користь організації чи її керівництва;

– використання в процесі вербування (навернення) громадян шахрайства у вигляді приховування справжньої інформації про віровчення (наприклад, «Рівні посвяти» тощо), історію, практику, керівництво релігійної організації або ж надання хибної інформації, що є порушенням прав людини на інформацію, необхідну для вчинення вільного усвідомленого релігійного вибору;

– розпал міжрелігійної ворожнечі, що принижує людську гідність віруючих інших релігій і конфесій;

– релігійну практику, яка може спричинити дестабілізацію цивільного суспільства, підірвання національної безпеки;

– використання в релігійній практиці методів контролю свідомості та вільної волі громадян у формі застосування гіпнотичних та інших подібних методик впливу;

– релігійний вплив на неповнолітніх без відома або всупереч волі їхніх батьків чи опікунів;

– використання статусу релігійної організації для прикриття інших, не релігійних, видів діяльності.

Наявність у релігійної організації чи групи однієї із цих ознак уже дає змогу вважати її деструктивною сектою [2, с. 192].

Аналіз докторського дослідження Т. Леоненко свідчить про те, що сьогодні в Україні діє понад тисячу осередків новітніх рухів і сект (варто також зазначити, що ці дані постійно збільшуються) [3, с. 315]. Згідно із соціологічними дослідженнями відділення релігієзнавства Інституту Національної академії наук України серед представників сект

62% становлять жінки, понад 51% – молодь віком від 20 до 29 років, більшість із них мають досить високий освітній рівень [4, с. 268].

Більшість сект мають закордонне походження та фактично є організованими злочинними угрупованнями [5, с. 75]. Організована злочинна діяльність законспірованих окултних організацій і груп практикує людські жертвоприношення, а також вчиняє інші тяжкі й особливо тяжкі злочини на ритуальному, релігійному ґрунті, які є здебільшого латентними. Непрямим чином про це свідчать узагальнені дані Міністерства внутрішніх справ України, відповідно до яких за попередні роки в Україні залишаються нерозшуканими понад 10 тисяч безвісно зниклих (у 2013 р. – 57,8%; у 2014 р. – 56,5%; у 2015 р. – 62,3%). Близько чверті розшукуваних громадян, які зникли за нез'ясованих обставин, стають жертвами вчинених щодо них кримінальних правопорушень. Загалом організовані злочинні угруповання, які пов'язані зі здійсненням ритуалів «чорної магії» та поклонінням культу сатани, причетні до багатьох інших злочинів, зокрема, проти життя й здоров'я, злочинів проти волі, честі та гідності особи, статевих злочинів тощо.

Низька ефективність протидії релігійним культурам деструктивного типу значною мірою зумовлена відсутністю в правоохоронній системі адекватного організаційно-правового механізму, невід'ємною частиною якого є ефективна методика кримінологічного моніторингу (пошуку, збору, обліку, аналізу, оцінки й прогнозу) діяльності нових релігійних рухів, екстремістських організацій, неонацистських формувань.

Як влучно зауважив Ю. Антонян, нешкодити небезпечні прояви з боку неокултів можна за допомогою чинних законів: «Необхідно лише кваліфікувати дії членів цих релігійних організацій згідно зі статтями Кримінального кодексу України. Будь-якій спробі зашкодити суспільству, навіть під прапорами релігії, необхідно класти край. Людина має право вільно сповідувати свою віру лише не завдаючи шкоди іншим» [6].

Однак чинне законодавство України має чимало прогалин, які дають змогу релігійним культурам деструктивного типу безперешкодно здійснювати свою протиправну діяльність [1].

Так, наприклад, український законодавець встановлює кримінальну відповідальність за посягання на життя й здоров'я людей під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 Кримінального кодексу України). Проте з огляду на практику варто констатувати, що ступінь шкідливості діяльності дея-

ких деструктивних сект значно ширший, ніж лише посягання на здоров'я чи статеву розпуста. Законодавець зовсім не враховує той негативний вплив, який може здійснюватись на суспільство в цілому або на конкретних його членів.

У свою чергу В. Верхогляд вказує на те, що проблеми полягають у тому, що вітчизняне законодавство, яке відповідає за реєстрацію релігійних організацій і регламентує їхню діяльність, на сьогодні абсолютно недосконале та має багато білих плям. Фактично відсутні легальні експертні процедури, які давали б змогу з'ясувати, чи є та або інша релігійна організація деструктивною, тоталітарною або подібною. До того ж законодавство не надає реальний інструментарій, який дав би змогу відфільтрувати навіть явно деструктивні структури, які прямо не декларують деструктивні цілі [2, с. 192].

З огляду на викладене слухною є думка В. Клюса про те, що для України одним із базових завдань має стати попередження поширення злочинів на релігійному ґрунті, а також реальна протидія екстремістським релігійно-політичним групам, радикально-релігійним організаціям, тоталітарним сектам, організованим злочинним угрупованням, які вчиняють злочини на релігійному ґрунті [7, с. 85–86].

Яскравим прикладом, з огляду на необхідність захисту прав людини від негативного впливу деструктивних культів, є досвід європейських країн, а саме Німеччини, Франції, Бельгії, Польщі, які вже впровадили комплекс заходів, що обмежують діяльність деструктивних рухів і сект. Ці країни приймають відповідні законодавчі та інші нормативно-правові акти, що обмежують діяльність тоталітарних сект і вирішують проблеми подальшого їх існування, а також запобігання їх небезпечному функціонуванню й радикалізації. Водночас варто підкреслити, що Україна проводить непослідовну політику, тримається осторонь і залишається країною, громадяни якої не захищені від псевдорелігійного тоталітарного радикалізму [8].

Таким чином, інтернаціоналізація та тенденції такої злочинності в Україні зумовлюють вивчення й використання закордонного досвіду в цій сфері.

Стан наукового дослідження. Вивчення культів почалось із батьківщини їх виникнення – США. Найбільш відомими американськими дослідниками цієї проблеми стали Ч. Брейден, Д. Чейфер, У. Мартін, В. Баален, Дж. Оруелл, Ч. Фергюсон, М. Бах. В Україні дослідженням цієї проблеми займаються такі вчені, як Л. Башкатов, Л. Барах, В. Верхогляд, В. Глушков, А. Кузьменко,

В. Клюс, Т. Леоненко, І. Луценко, В. Петрик та інші.

Метою статті є аналіз досвіду зарубіжних країн щодо протидії діяльності небезпечних релігійних організацій, зокрема, цінним є досвід країн Європейського Союзу (Франції, Німеччини, Італії) та Сполучених Штатів Америки.

Виклад основного матеріалу. Ретроспективний аналіз історії свідчить про те, що в 1951 р. британський парламент останнім із цивілізованих держав відмінив прийняті в минулі часи закони проти чаклунства [9, с. 162]. Таким чином, 500-річна історія полювання на відьом скінчилась, чим уміло та безкарно скористались різноманітні сектанти для активної антисоціальної, а часто й злочинної діяльності.

У результаті Європейський Парламент у своїх резолюціях і рішеннях змушений був визнати, що секти та «сектоподібні союзи» перетворились на постійно розширюваний феномен, «який у різних формах можна спостерігати в усьому світі» (рішення Європейського Парламенту від 12 лютого 1996 р.). Постанова Європейського Парламенту «Про секти в Європі» вказує на те, що в сектах «порушуються права людини та вчиняються злочинні діяння, зокрема жорстоке поводження з людьми, сексуальні домагання, підбурювання до насильства, торгівля зброєю, наркотиками, незаконна лікарська діяльність тощо» [10, с. 34].

З метою посилення контролю за дотриманням прав людини в сектах Постанова Європейського Парламенту «Про секти в Європі» містить рекомендації державам-членам, а саме:

1) судам і правоохоронним органам дієво використовувати існуючі «на національному рівні правові акти та інструменти», щоб «протистояти порушенням основних прав, відповідальність за які несуть секти»;

2) «посилити взаємний обмін інформацією про феномен сектантства»;

3) держави-члени повинні перевірити, чи «є діючі їхні податкові, кримінальні та судово-процесуальні закони достатніми, щоб запобігти можливості здійснення такими групами протиправних дій»;

4) запобігати «можливості отримання сектами державної реєстрації»;

5) виявляти й використовувати «найкращі методи з обмеження небажаної діяльності сект» [10, с. 34].

Під час реалізації цих рекомендацій у Франції, де з початку 1980-х рр. досліджувались проблеми поширення сектантства, було створено Комісію при Прем'єр-міністрові

Франції, робочу групу в Міністерстві внутрішніх справ Франції та мережу громадських організацій. Вони розробили низку рекомендацій, наслідком застосування яких став, наприклад, останнім часом розпуск восьми релігійних груп, серед яких «Церква Сайєнтології», «Трансцендентальна медитація», «Міжнародний хрестовий похід» тощо [11].

Після масової загибелі членів «Ордену сонячного храму», що сталась у грудні 1995 р. у Франції, французька Служба загального розвідінформування провела детальне вивчення діяльності 173 неорелігійних утворень, які діють у країні. Результатом вивчення стало опублікування двотомної доповіді. При цьому начальник вказаного підрозділу І. Бертран заявив, що метою його служби була не «інвентаризація сект», а «грунтовний аналіз того, яку шкоду суспільству може заподіяти кожна з них». Крім того, правоохоронні органи цих країн із дозволу та за фінансової підтримки уряду створюють псевдоструктури неорелігій із метою позитивного впливу на адептів або компрометації їхніх лідерів та припинення функціонування сект згідно із чинним законодавством.

Також у Франції при Міністерстві внутрішніх справ функціонує спеціальний поліцейський підрозділ щодо виявлення та припинення злочинів, пов'язаних із діяльністю сект [12, с. 71], а також Міжнародна місія з боротьби із сектами.

У Німеччині поліція користується переліком потенційно небезпечних деструктивних релігійних організацій, за керівниками й активістами яких ведеться особливе спостереження. Якщо про діяльність будь-якого релігійного угруповання Німеччини з'являються численні свідчення, що в цій організації відбувається жорсткий тиск на його членів або вони залучаються до проведення антидержавної діяльності, Федеральне міністерство сім'ї, осіб похилого віку, жінок і молоді поширює інформаційні матеріали, у яких звертає увагу громадян на викриті факти, попереджаючи їх про небезпеку, якої завдає членство в тому чи іншому культі [6].

Більшість державних органів, деякі політичні партії та структури ділових кіл вимагають від своїх нових членів або співробітників заявляти під час анкетування, чи належать вони до будь-якого культу тоталітарного спрямування [6].

Привертає увагу той факт, що першими побачили небезпеку від діяльності неорелігій католицька та євангелістські церкви Німеччини. Ними було ініційовано створення інститутів для збору відповідної інформації та надання її громадськості

ті. Експерти Федерального та земельного відомства захисту Конституції, основного контррозвідувального органу Німеччини, вважають, що агенти, які використовуються для розробки «Церкви Сайєнтології», потребують психологічної підготовки й реабілітації. Передбачається навіть залучення до розробки сайєнтологів кадрових працівників Федерального та земельного відомства захисту Конституції, для яких організують спеціальне психологічне обслуговування. Крім того, для попередження переслідування з боку сайєнтологів приймаються заходи, спрямовані на повне прикриття співробітника, який бере участь у розробці секти, у тому числі його сім'ї та друзів. Представники німецької контррозвідки спрямовують свої зусилля на просування оперативних джерел у керівні структури секти. Для цього передбачається виділення додаткових коштів. На думку фахівців, для успішного просування агента в керівні ланки секти знадобиться близько 500 тисяч німецьких марок.

В Італії боротьба проти зловживання релігією здійснюється шляхом ретельного збирання інформації про антиконституційні прояви з боку релігійних організацій. Якщо встановлюється, що керівництво тієї чи іншої конфесії забороняє своїм adeptам зустрічатись зі своїми близькими й друзями, якщо дітей намовляють проти батьків або держави, а від членів релігійної спільноти вимагають робити значні фінансові внески, передавати майно, заповідати гроші тощо, тоді в дію вступає Кримінальний кодекс Італії. Спецслужби Італії з огляду на зростання кількості злочинів, скоєних сектантами, проводять відповідні запобіжні заходи із залученням поліції та спецвідділів «ДІА» й «РОС». Водночас боротьба зі зловживаннями свободою совісті здійснюється шляхом ретельного накопичення інформації про антиконституційні прояви з боку релігійних організацій.

Навіть у США, що відомі своєю терпимістю до будь-яких нових релігійних рухів (у тому числі сатаністів), у Національному управлінні юстиції створено відділ щодо протидії культово-ритуальній злочинності, а розроблений цим відділом посібник «Контроль за злочинами на культово-ритуальному ґрунті» є законодавчою основою для розслідування, аналізу й запобігання цим злочинам та використовується як підручник Національною асоціацією інспекторів поліції США [13].

Також у США існує практика вивчення через ФБР діяльності релігійних організацій у разі, коли до муніципальних органів

або поліції надійшло декілька скарг, як правило, не менше п'яти [14]. Політика запобігання можливим негативним наслідкам діяльності певних релігійних організацій будується в США переважно на впровадженні широкої інформованості суспільства. Будь-яка інформація такого характеру підлягає оприлюдненню через усі засоби масової інформації, у тому числі комп'ютерну мережу. У США діє закон про відповідальність за психонасилля та майже 2 тисячі правових норм, що регулюють взаємовідносини держави з релігійними організаціями.

Висновки

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що тоталітарні секти та їх крайні прояви – деструктивні секти – впливають на безпеку як безпосередньо (через зв'язок із міжнародною організованою злочинністю й терористичною діяльністю, спричинення самогубств і масових убивств, шпигунство й викрадення документів, ухиляння від сплати податків та ігнорування норм демократії й прав людини), так і опосередковано (через психоманіпуляції, підроблення документів, відмову від медичного обслуговування та військової служби, розповсюдження сумнівних ліків і біодобавок, сексуальне використання adeptів (проституція й дитяча проституція), ізоляцію та посилений контроль (обмеження в сні та їжі), руйнування родин і викрадення дітей).

І хоча кожна держава повинна сама вирішувати питання про те, діяльність яких сект створює (і чи взагалі створює) загрозу або виклик безпеці держави, проте найбільш небезпечними є ті тоталітарні секти, які у своїх доктринах закликають до терору. Адже сьогодні діяльність тоталітарних, особливо деструктивних, сект є викликом для безпеки держави або навіть більшого регіону.

Україна – світська держава, яка повинна захищати інтереси громадян і не допускати релігійного тиску та втручання шляхом злочинних дій деяких релігійних організацій в особисте й сімейне життя громадян. Жорстка кримінальна політика законодавця збільшить число легальних релігійних організацій та виведе з підпілля більшість нелегальних організацій, а також частково усуне неякісні, деструктивні культури, секти й релігійні організації з релігійного простору в Україні [15].

Розуміємо, що викладені міркування не позбавлені зауважень і потребують більш детального осмислення, у зв'язку із чим сподіваємось на широке їх обговорення практиками, науковцями та іншими фахівцями із цієї проблематики.

Список використаних джерел:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (щодо запобігання діяльності релігійних культів деструктивного типу та тоталітарних сект)» від 21 квітня 2008 р. № 2419 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=112&catid=41&Itemid=68.
2. Верхогляд В. Неокульти: об'єкт діяльності чи суб'єкт взаємодії органів СБУ? / В. Верхогляд // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 190–193. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11vvovoc.pdf>.
3. Леоненко Т. Злочинність на релігійному ґрунті: феномен, детермінація, запобігання : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Т. Леоненко. – Запоріжжя, 2015. – 538 с.
4. Секти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://antenna.com.ua/news/9242.html>.
5. Долженков О. Теоретичні проблеми становлення політики протидії створенню інфраструктури злочинного світу засобами ОРД ОВС : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 21.07.04 / О. Долженков ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2002. – 445 с.
6. Світова практика попередження і припинення деструктивної діяльності новітніх релігійних рухів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apologet.kiev.ua/biblioteka/35-sekty-ta-kulty/diyalnist-novitnikh-netraditsinikh-kultiv/744.html>.
7. Ключ В. Оперативно-розшукова характеристика злочинів, скоєних на релігійному ґрунті / В. Ключ // Митна справа. – 2014. – № 2(92). – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 85–90.
8. Глушков В. Запобігання радикалізації діяльності деструктивних релігійних об'єднань в Україні / В. Глушков, Ю. Надьон // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 21 вересня 2012 р.). – Дніпропетровськ : Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 59–62.
9. Непомнящий Н. Алистер Кроули / Н. Непомнящий. – М. : Олимп ; ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 206 с.
10. Религия и закон: правовые основы свободы совести и деятельности религиозных объединений в странах СНГ и Балтии : [справочник правовых актов] / сост. А. Протопопов. – М. : Юриспруденция, 2002. – 238 с.
11. Вивьен А. Государство и секты: опыт Франции / А. Вивьен // Тоталитарные секты – угроза XXI века : матер. Междунар. науч.-практ. конф. (г. Нижний Новгород, 23–25 апреля 2001 г.). – Нижний Новгород : Изд-во Братства св. Александра Невского, 2001. – С. 13.
12. Тонконогов А. Пенитенциарная секталогия : [учеб.-практ. пособие] / А. Тонконогов. – М. : НИИ УИС Минюста России, 2004. – 121 с.
13. Лукьянов С. Ритуальное преступление как проявление псевдорелигиозного изуверства / С. Лукьянов // Тоталитарные секты – угроза XXI века : матер. Междунар. науч.-практ. конф. (г. Нижний Новгород, 23–25 апреля 2001 г.). – Нижний Новгород : Изд-во Братства св. Александра Невского, 2001. – С. 222.
14. Барак Л. Вклад комиссии Картера в организацию службы охраны психического здоровья / Л. Барак // Вісник Асоціації психіатрів України. – 1995. – № 2. – С. 45–57.
15. Погребняк О. Щодо злочинів, вчинених на релігійному ґрунті / О. Погребняк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/21976/%CF>.

В статье рассмотрен опыт зарубежных стран по противодействию деятельности опасных религиозных организаций. Сделан вывод, что имплементация зарубежного опыта в национальное законодательство позволит создать эффективные механизмы противодействия деятельности деструктивных религиозных организаций.

Ключевые слова: деструктивные секты, противодействие, зарубежный опыт, религиозная сфера.

The article describes the experience of foreign countries to counter the dangerous activity of religious organizations. It was concluded that the implementation of international experience in national legislation will allow to create effective mechanisms to counter the destructive activities of religious organizations.

Key words: destructive sects, fighting, foreign experience, religious sphere.